

İstanbul'da Alçak Katlı Apartmanlaşma Sürecindeki Değişimin Mekan Dizimsel ve Anlamsal Olarak İrdenlemesi : 1930-2020 Dönemi

Başak Cengiz*, Mehmet Emin Şalgamcıoğlu²

¹Faculty of Architecture, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey

²Faculty of Architecture, Istanbul Technical University, Istanbul, Turkey

*Corresponding author: cengizb15@itu.edu.tr

+Speaker: cengizb15@itu.edu.tr

Presentation/Paper Type: Oral

Abstract - Housing is not merely a physical structure but a vivid representation of cultural codes, social reproduction, and political landscapes. In the evolving context of Istanbul, the concept of housing continually transforms and is redefined, influenced by shifting cultural dynamics, social structures, individualism, technological advancements, and authoritative governance.

This research aims to critically analyze the evolution of apartment layouts in Istanbul from 1980 to 2020. It explores these changes through the lens of spatial syntax, delving into the nuances of spatial perception and recognition. Over the past four decades, Istanbul has witnessed profound urban and cultural metamorphoses. This period of change, marked by escalating population density, economic growth, infrastructural advancements, and urban redevelopment, makes a chronological examination of housing developments in the city particularly compelling.

The study focuses on the domestic spaces within low-rise and mid-rise apartment buildings, scrutinizing the evolving patterns of daily activities. It investigates the transformation of domestic spaces as a manifestation of the interplay between co-existence, privacy, and social structure, framed within the contexts of cultural identity, political influences, and authority. To conduct this analysis, 20 apartment housing projects in Istanbul were selected, based on the published works of architects. This selection aims to provide a focused analysis of domestic space plans at a specific level of architectural distinction. The neighborhoods where these projects are located predominantly fall within the mid to mid-upper socioeconomic stratum. The research employs a visual-graph analysis of spatial syntax to dissect and understand spatial recognition in the design of these apartment housing plans. This methodology allows for a nuanced exploration of the relationship between domestic spaces, both syntactically and semantically. Simultaneously, it examines how the evolving significance of homes, under the impact of political and economic factors, manifests in the symbolic expression of dwelling.

In conclusion, the study observes that the domestic spaces of the 1980-2020 period, specifically the sub-zones of living, cooking, and sleeping, demonstrate a tendency to shift in their positioning and hierarchy within diverse architectural configurations.

Keywords – housing, space syntax, spatial configuration, domestic spaces, social structure, syntax 2D

I. GİRİŞ

Mimari mekân toplumun inşa ettiği anlam sistemlerinin fiziksel bir temsilidir. Temsil, anlamın sadece bir sonucu değil aynı zamanda nedenselliğini de içinde barındıran bir yapı olarak anlamı yeniden üretir. Dolayısıyla birey ve toplum, mekânın inşasının hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Bu bağlamda konut, insanların temel ihtiyaçlarının merkezinde yer alan barınma eylemi üzerinden kurgulanan bir mekân olarak; mimarlık ve yaşam arasındaki ilişkinin irdelenmesi için kritik bir araştırma alanıdır. 'The Social Logic of Space' kitabında mekânın toplumsal bir nesne olduğu belirtilir. Binaların bireysel ve kolektif olarak mekânı yaratma ve düzenleme yolları aracılığıyla toplumu tanıyabildiğimizden bahsedilir [1]. Toplumsal bir nesne olarak konut; inşa edildiği bağlamda kültürel kodları, sosyo-ekonomik ve politik koşulları temsil eder. Konutun anlamı da değişen kültürel dinamikler, toplumsal yapı, bireysellik, teknoloji ve otoriteler etrafında dönüşmekte ve yeniden üretilmektedir.

Konut, üretiminde ve kullanımında ilişkide olduğu paydaşlardan, inşa edildiği dönemin ekonomik ve politik bağlamından veya mevcut kültürel kodlardan bağımsız olarak ele alınmaz. Anlamı inşa eden ilişkiler bütünü konutun bağlamını şekillendirir. Ev içi mekân, kültürel matrislerin fiziksel temsilinin sonucudur [2]. Kültür, barınma nasıl kullanılacağını belirler, insanların içine getirecekleri özelliklerini ve nasıl değerlendireceklerini açıklar [3].

Araştırma bağlamında sosyal yapının mekânsal konfigürasyona olan etkisini gündelik rutin aktivitelerin gerçekleştiği konut üzerinden ele alınacak, bu sayede toplumsal değişimin izleri konut üzerinden araştırılacaktır.

Modernizm öncesi dönemde genellikle bireysel ihtiyaçlara, aile yapısına, kültürel değerlere ve yerel koşullara göre şekillenen konut, insanın barınma ihtiyacını karşılamak için tarih boyunca var olmuştur. Ancak, modernizmle birlikte, endüstriyel devrimin etkisiyle, konutlar standardize olmaya başlamıştır. Talu'ya göre modernleşme, kentin kamusal ve özel tüm mekanlarını rasyonalite doğrultusunda inşa etmektedir [4]. Konutun fenomolojik bağlamından

kopartılarak nesneleştirilmesi [4] ve araçsallaştırılması, anlamının inşasındaki dengelerin ve dinamiklerin değişmesine sebep olmuştur. Konut, yerel bir anlamdan ziyade küresel bir anlamın fiziksel bir temsili haline gelmiştir. Araştırma kapsamında konut gelişimi, küreselliğin izlerinin yerel ölçekteki yansımaları üzerinden ele alınırken, İstanbul özelinde sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik faktörlerin apartman tipi konut mekanına etkisi irdelenecektir.

II. KONUTUN ANLAMI İLE İLGİLİ TEORİK ALTYAPI

“ Mimarlık yalnızca anlamı ifade etmez. Aynı zamanda mekanların ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesi yoluyla anlamın inşasına da katılır.” [5].

Lefebvre'ye [6] göre mekânsal pratik, insanların günlük yaşamlarında mekânı nasıl kullanıp deneyimledikleri ve bu kullanımın mekânsal üretimi nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Bu kavram, fiziksel mekânın sadece bir arka plan olmadığını, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik ilişkilerin biçimlenmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Mekânsal pratikler, insanların mekânı nasıl algıladıkları, onunla nasıl etkileşime geçtikleri ve mekânsal yapıları nasıl kullanarak günlük yaşamlarını organize ettikleri gibi konuları kapsar. Bu bağlamda, mekânsal pratikler hem mekânsal düzenlemelerin hem de insan davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar ve mekânın sosyal ve kültürel anlamlarını şekillendirir. Mekânsal pratik bağlamında, insanın ilk eyleminin barınma olması, insanın fiziksel varlığının temel gereksinimlerinden birini karşılamak için mekânı kullanma biçimini yansıtır. ‘Ev, sınır dediğimiz şeyin ilk örneğidir, yalnızca inşa ettiğimiz, kullandığımız, içinde yaşadığımız ilk duvarlar evin duvarları olduğu için değil, aynı zamanda ev aracılığıyla insanları, yakınlarımızı, mahremimizi, vazgeçilmezlerimiz ve diğerleri olarak ayırdığımız için de.’ [7].

Ev; insanın hem inşa ettiği hem de iskân ettiği ilk mekan olarak ele alınabilir. İnsanın içinde yaşadığı mekanla kurduğu ilişki, karşılıklı bir etkileşime dayanır. İnsanı çevreleyen mekânlar arasında, insanı en doğrudan etkileyen ve ondan her gün etkilenen mekân evdir [8].

Konutun hem teorik olarak hem de pratik olarak değişiminin çok boyutlu yansımalarının olması, evin hem kavramsal olarak geçmiş anlamlarıyla hem de pratik olarak insanın varoluşu ile doğrudan ilişkili bir mekân olması bağlamında ele alınacaktır. Konutun değişimini incelemek için öncelikle; konut ve evin kavramsal altyapısı irdelenecektir. İstanbul'da apartman tipi konut gelişiminin ilişkilerini anlayabilmek için konutun geçmiş anlamları incelenmeye çalışacak ve anlamsal olarak değişimin eğilimleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Konutun tasarımı, anlamları ve kullanımları arasındaki karşılıklı ilişkilerin mimari, kültürel, sosyal ve psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi gerektiği giderek daha fazla kabul edilmektedir [9].

III. TÜRKİYE'DE VE İSTANBUL'DA 21. YÜZYILDA KONUTTA DEĞİŞİM

Bu bölümde İstanbul'da konutun değişimi ve gelişimi bağlamında araştırılacak sosyo-ekonomik ve toplumsal değişimler ele alınacaktır. Türkiye'de 1980'lerin sonunda başlayan liberalizasyon süreci ile birlikte serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi ve özelleştirme politikalarının uygulanmasıyla, ekonomik ve siyasi alanda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu kırılma noktalarının özellikle İstanbul

için konut sektörüne olan etkisi ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla araştırılacaktır.

İstanbul'da konut değişimi bağlamında ele alınacak olan 1980 sonrası dönemin irdelenmesi ve önceki dönemlerdeki etkilerinin yansımalarını daha iyi anlamlandırmak için apartmanlaşma sürecinin tarihine değinilecektir.

A. Politik ve Sosyo-ekonomik Değişimler Bağlamında Apartmanlaşma Süreci

İstanbul'daki apartmanlaşma sürecinin başlangıcı 19. yüzyıla dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, özellikle Tanzimat Dönemi'nde ve sonrasında, İstanbul'da nüfus artışı ve şehirleşme hızlanmıştır. Bu dönemde, şehirdeki demografik ve ekonomik değişimler, konut ihtiyacını artırmış ve geleneksel ev yapımı yerine apartman tarzı konutlara olan talebi artırmıştır. Kıray (1978), ilk kez orta tabakanın ortaya çıkışı ile apartmanlaşma sürecinin başladığını açıklamaktadır [10]. Bunlar, Batıya bağımlı iş örgütlerinde çalışanlar ve orta çaplı tüccarlaşma oluşumları ile ortaya çıkmış, ilk olarak da kentin Müslüman olmayan kesiminin oturduğu mahallelerde yer almıştır. Özellikle Beyoğlu ve Galata gibi İstanbul'un merkezi bölgelerinde, yabancı sermaye ve göçmen nüfusun etkisiyle apartmanların yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu apartmanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve modernleşme süreciyle birlikte İstanbul'un dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, apartmanlaşma süreci özellikle 20. yüzyılın başlarında hız kazanmıştır.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte İstanbul'da yapılan şehircilik reformları, apartman inşaatını teşvik etmiş ve kentsel dönüşümü hızlandırmıştır. 1930'larda İstanbul'da şehircilik alanında çeşitli girişimler başlatılmıştır. Yabancı planıcılar ve mimarlar tarafından hazırlanan imar planları etkili olmuş ve günümüz İstanbul'un topografik yapısı, eski İstanbul'un yapısal özelliklerinden farklılaşarak şekillenmeye başlamıştır.

1937 yılında Prost tarafından hazırlanan İstanbul raporunda eski ve sağlıklı bir görüntüye neden olan evlerin yerine, güneş ve hava alan evler yapılması ve modern mahalle yapısı önerilmiştir [11]. 1930'lardan başlayarak 1950'lere kadar devam eden bu süreçte apartmanlaşma süreci yeni apartmanların yapımı ve kısmen eskilerin yenilenmesi şeklinde göze çarpmaktadır [12].

Özellikle 1950'lerden itibaren, sanayileşme ve kentleşme hızı artmıştır. 1950 yılı, Türkiye'de tek partili dönemin sona erdiği ve çok partili sistemin başladığı bir döneme denk gelir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, ülke ekonomisinin yeniden yapılanması ve kalkınması için önemli bir eşik olarak kabul edilir. Bu dönemde, Marshall Yardımları adı verilen ve Türkiye'nin yeniden inşası için önemli miktarda ekonomik yardım sağlayan program devreye girmiştir. Marshall Yardımları, ülke genelinde sanayileşme ve modernleşme sürecini hızlandırmış, özellikle İstanbul gibi büyük şehirler sanayi ve yatırım alanlarının merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde açılan fabrikalar ve sanayi tesisleri, kırsal bölgelerden İstanbul'a göçü artırmış ve şehrin nüfusunu önemli ölçüde etkilemiştir [13].

Kentleşmenin artmasıyla birlikte, kent içi arsa değerleri yükselirken, yeterli konut üretiminin gerçekleştirilememesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kat mülkiyeti sisteminin henüz gelişmemiş olması, tek bir parsel sınırlı kalarak çok katlı apartmanların inşası için büyük bütçelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır [14]. O dönemde yap-satçı adı verilen, inşaat sektörü ile ilişkili kişiler, kentteki arsaları sahibinden

olarak apartman inşa etmektedir. Toplumun modern kesimini oluşturan kişiler de yap-satçılara şehrin prestijli bölgelerinde apartman yaptırmaktaydılar. Fakat, bu grup insanın toplumdaki nüfus oranının düşük olması sebebiyle, 1950'lerde yapı-satıcılar tarafından inşa edilen apartmanların sayısı sınırlıdır [15]. Ayrıca, kentten orta sınıfı, tek bir arazi üzerinde konut inşa etme yeteneğinden yoksun olduğu için bireysel konut üretimi, genellikle toplumun üst kesimine yöneliktir. Bu durum, daha çok orta ve üst orta sınıf bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu yapı kooperatifleri üretim modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur [16]. 1960 sonrası dönemde de kent nüfusu hızla artmaya devam etmiştir. Kentlerdeki konut ihtiyacının karşılanması ve spekülasyonların önlenmesi amacıyla kat mülkiyeti ve apartmanlaşma önemli çözüm yolları olarak görülmüştür. Bu amaçla, 1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu yürürlüğe konmuştur. Kooperatifler toplumun sadece belirli bir kesimine hitap ettiği için, kat mülkiyeti kanununun devreye girmesiyle tüm kesimlerinin konut ihtiyacını karşılamak amacıyla apartman yapımı yaygınlaşmıştır.

Kat mülkiyeti kanununun yanı sıra 1960'lı ve 1970'li yılları kapsayan yirmi yıllık dönem, kentte yeni sanayi alanlarının oluşturulması, inşaat malzemelerinin geliştirilmesi, ilk Boğaz köprüsünün inşası ve iki kıtanın birbirine bağlanmasıyla birlikte değişim için önemli bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul'da kontrolsüz bir kentsel büyümenin yaşandığı ve apartmanlaşmanın hızlandığı bu dönemde inşa edilen Levent'teki Neyir Tekstil Fabrikası (1966), Ümraniye'deki Northern Electrics Telefon Fabrikası, Birleşik Alman İlaç Fabrikaları ve General Elektrik Fabrikası (her ikisi de Topkapı'da) ve Gebze'de Oluklu Mukavva Fabrikası gibi yeni sanayi bölgeleri, şehrin kayıt dışı büyümesi yönünde bir miktatsız görevi görmüştür [17].

Sanayileşmenin etkisiyle göçün plansız bir şekilde artması, nitelikli konut arzındaki yetersizlik nedeniyle gecekondu oluşumunu tetiklemiştir. Düşük gelir grupları, özellikle sanayi bölgelerine yakın konumda bulunan Zeytinburnu ve Gaziosmanpaşa'da ilk gecekondu yerleşimlerini oluşturmuşlardır. Bu dönem, çok partili yaşama geçiş yıllarına denk gelmektedir ve Demokrat Parti'nin ılımlı politikaları, kırsal kesimden gelen insanların İstanbul'da gecekondu inşa etmesini teşvik etmiştir [18].

Özetle, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere kadar olan süreçte kentlere bir batı çehresi kazandırılmaya çalışılmış, apartman inşaatını teşvik etmiş ve kentsel dönüşümü hızlandırmıştır. 1950-1980 yılları arasındaki süreçte ise sanayileşmenin artmasıyla İstanbul'da nüfusun hızla artması, kat mülkiyeti kanunu, yapı kooperatiflerinin kurulması gibi faktörler apartmanlaşma sürecini hızlandıran etmenler olarak ele alınabilir [19].

Türkiye'de 1980 sonrasında küreselleşme ve yeni ekonomi politikaları etkisiyle siyasi ve ekonomik alanda köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Serbest piyasa ekonomisi benimsenmiş olup içe dönük politikalarla vazgeçilerek dışa açık bir ekonomiye dönüşüm benimsenmiştir. Liberal politikaların etkisiyle, özelleştirme süreci medya ve iletişim sektöründe de yeniliklere yol açmıştır. Bu dönemde İstanbul, ülkenin ekonomik lokomotifleri olarak öne çıkmış ve bu durum kırsal kesimden İstanbul'a göç dalgasını tekrar tetiklemiştir. Hızlı kentleşme ile artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için ise planlama süreçlerinde merkezi yönetimden yerine yerel yönetimler etkili olmuştur. Değişen piyasa koşullarıyla birlikte yaşam tarzları da dönüşmüş, özellikle İstanbul'da

kentsel alanlarda önemli değişimler gözlemlenmiştir. Bu büyük değişim sürecinde, konut piyasasındaki karlılık artışıyla birlikte büyük ölçekli inşaat firmaları pazarda daha belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Büyük inşaat firmalarının konut üretimi hızla artmıştır. Bu süreç, İstanbul'un kentsel gelişme sürecinde önemli ve yeni bir eşik noktası olmuştur.

1980'lerde gecekondu alanlarının yalnızca bir barınma sorunu olmaktan çıkmasıyla, gecekondu alanlarında apartmanlaşma yolunda büyük bir dönüşüm başlamıştır. Bu değişimde belirleyici faktör, 1983 yılından itibaren peş peşe çıkarılan imar affi kanunları olmuştur. 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 8785 sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunu gecekondu alanlarının dönüşümüne yönelik en önemli kanunlardır. Bu kanun da ötekiler gibi kaçak yapılar ve gecekondu için geçici bir süre için ruhsat ve kullanım izni sağlamaya yönelik çıkarılmıştır [20]. Kentleşmenin hızla arttığı bu dönemde, kapitalistleşme sürecinin etkisiyle konut piyasası ekonomik açıdan sınırlara dayanmaktadır [14]. (Yenel, 2012). Konut ihtiyacının ve nüfusun hızla artmasıyla mevcut çözümler yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu artan talebi karşılayabilmek için toplu konut ve büyük kent parçalarının inşa edilmesi gerekliliği doğmuştur. Bu şartlar altında Toplu konut bir çözüm olarak düşünülmektedir [16]. Bu doğrultuda 1981 yılında devlet bütçesinden konuta kaynak ayrılması amacıyla Toplu Konu Yasası çıkarılmıştır ancak yeterli kaynak ayrılmadığı için yasanın işleyişi olumsuz etkilenmiştir. Buna çözüm olarak Toplu Konut İdaresi (TOKİ) yönetimi altında Toplu Konut Fonu aracılığı ile kaynak sağlanması sağlanmıştır [21]. 1984 yılında Toplu Konu İdaresi'nin (TOKİ) kurulmasıyla konut alanına kaynak aktarımının artış kazanmasına yönelik yasalarla kent dokusu değişmeye başlamıştır (<https://www.toki.gov.tr>). 1980 öncesi dönemdeki kooperatif toplu konutlarından farklı olarak toplu konut anlayışında da değişim olmuştur. Toplu konutlar alternatif bir yaşam arayışına yönelik, orta ve üst gelir grubuna hitap edecek şekilde çeşitlilik kazanmıştır. Bu yeni yaşam merkezleri sosyal olanaklarla donatılmışlardır [20]. Aynı zamanda artan nüfus ve yapılaşma sebebiyle kent içi yaşam alanlarında ciddi derecede bir azalma meydana gelmiştir. Bu sebeple şehir merkezlerinin çevresinde alternatif yaşam arayışları ile yeni yerleşim alanları oluşmaya başlamıştır. Gelişen ulaşım olanakları da kent merkezinden uzaklaşmayı hızlandıran önemli bir faktördür.

Özellikle 2000 sonrası süreçte ise teknolojik gelişmelerin etkisi, konut yapısı değişiminde önemli bir eşik noktası olmuştur. İstanbul, hızla artan nüfusun yanı sıra otomobilleşme, telekomünikasyon, baz istasyonları ve doğalgaz abonelikleri gibi çağın önemli unsurlarıyla karşılaşmıştır. Bu süreçte, hizmet ve tüketim öne çıkmış, sanayi ise kentten merkezden çevresine doğru kaymıştır. Kent ve tüketim arasındaki ilişkiler değişirken, günlük yaşamda tüketim alışkanlıkları da etkilenmiştir [14]. (Yenel, 2012).

Özellikle İstanbul'da 2000'li yılların sonrasında gerçekleştirilen mega projeler, şehrin kentsel dokusunu ve çehresini kökten değiştirmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen mega projeler arasında öne çıkanlar arasında Marmaray Projesi, Avrasya Tüneli, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, İstanbul Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi büyük altyapı ve ulaşım projeleri bulunmaktadır. Bu projeler, şehrin ulaşım altyapısını güçlendirmeyi, trafik sorununu azaltmayı, ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi ve İstanbul'u küresel bir

cazibe merkezi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, bu mega projelerin uygulanması sırasında çevresel etkiler, kentsel dönüşüm ve sosyal denge gibi konularda tartışmalar da yaşanmıştır. Mega projelerin hayata geçirilmesiyle birlikte İstanbul'un jeopolitik ve ekonomik konumu da önemli ölçüde güçlenmiş, ancak aynı zamanda şehirdeki sosyal ve ekolojik dengeler üzerinde de etkileri olmuştur. Yaşanan bu değişimlerle birlikte konut yapısı da yeniden şekillenmiştir.

B. Sosyal Yapı, Yaşam ve Demografik Değişim

Türk aile yapısında belirgin değişimlerden biri, yüzyıllardır süregelen geleneksel geniş aile yapısının egemen olduğu dönemden sonra, 20. yüzyılın ikinci yarısında çekirdek aile modelinin yaygınlaşmaya başlamasıdır. Kırsal kesimden kente yapılan göçler, ailelerin yaşam biçimlerini ve yapılarını değiştirmiştir. Geleneksel olarak geniş aile yapısı hakimken, şehirlerdeki yaşam koşulları ve iş olanaklarının artmasıyla birlikte çekirdek aile yapısı daha yaygın hale gelmiştir. Bu dönemde kadımların iş gücüne katılımı da artmış, bu da aile içindeki rollerin yeniden tanımlanmasına ve değişmesine yol açmıştır. Ayrıca, eğitim ve modernleşme süreçleri de aile yapısının değişiminde etkili olmuştur, çünkü bu süreçler aile üyelerinin değerleri, beklentileri ve yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Araştırmalara göre, 1970'lere gelindiğinde ise köy ve kentlerde yaşayan geniş aile oranı yalnızca %32'lik dilimi kapsarken, nüfusun %60'ının ise çekirdek aileden oluştuğu belirtilmektedir [22]. TÜİK hane halkı istatistiklerine göre İstanbul'da 1980 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte İstanbul'da toplam nüfus yaklaşık 3,5 katına çıkarken, hane sayısı ise yaklaşık 4,5 katına çıkmıştır. Ortalama hane halkı sayısı ise 1980 yılında 4,27 iken, 2020 yılında 3,27'a düşmüştür. Türkiye'de geniş aile yapılarının oranlarında istikrarlı bir şekilde azalma yaşanırken, çekirdek aile yapılarında da belirli bir azalma meydana gelmiştir. Bu eğilimin arkasında, 1990'ların sonlarından itibaren Türkiye'de tek ebeveynli ve tek kişilik aile yapılarının hızla artması yatmaktadır [23]. Modernleşme süreciyle birlikte, geniş ve çekirdek aile yapılarında yaşanan değişimlerin ötesinde, aile kavramının kendisinin de temelden değiştiği görülmektedir. Bu dönüşüm, yeni aile tiplerinin ve alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modernleşmenin etkisiyle, aile yapısında yaşanan en önemli değişimlerden biri, bireyleri daha özgür ve aktif bir şekilde hareket etmelerine teşvik eden bir kültür ve ilişki ağı oluşturmalarıdır [24]

Konut içinde yaşayanların çoğunun vaktini, konutun dışında çalışarak geçirmesi ile toplumsal yaşam eskiye nazaran farklılaşmıştır (Kıray, 1998).

Bu süreç boyunca, aile yapısındaki önemli değişimler, konut yapısında da değişimlere sebep olmuştur.

IV. METODOLOJİ

Mekân Dizim Teorisi (Space Syntax) mekânsal yapıların analiz edilmesi ve araştırılmasında kullanılan kapsamlı bir metodolojidir. Hillier & Hanson (1983) tarafından ortaya konan teoride mekân sayısal ve grafik olarak nesnel bir yöntem ile temsil edilirken; sosyal değişkenler, insan ve mekan, mimari formla ilişkilendirilerek mekanı analiz etmek için bir çerçeve sağlar [25]. Mimari mekânın biçim ve konfigürasyonu, deneyimi ve davranışı etkiler [26]. Farklı biçim ve konfigürasyondaki örnekleri niceliksel olarak aynı temelde değerlendirilebiliyor olmak, değişimin deneyime

yansımaları karşılaştırmak için rasyonel bir tartışmayı mümkün kılmaktadır.

Araştırma kapsamında seçilen örneklerin analizi için kullanılan 'Syntax 2D' programı James Turner tarafından University of Michigan'da geliştirilmiştir. Syntax 2D mekanların yapısal ve morfolojik özelliklerini analiz etmek, kullanıcı davranışlarını modellemek ve mekânsal etkileşimleri anlamak için kullanılır. Program temelde Benedikt (1979) tarafından 'isovist' olarak adlandırılan eş görüş alanları üzerinden kurgulanarak hesaplamalar yapmaktadır [12]. Benedikt, eş görüş alanını (isovist), uzayda belirli bir bakış noktasından ve çevreye göre görülebilen tüm noktaların kümesi olarak tanımlamıştır [27]. Bu tanım bağlamında mekân içinde görüşümüzü engelleyen sınırlar, duvarlar ve diğer engeller ele alınıp eş görüş alanını belirlenmektedir [27].

Tez kapsamındaki örneklerin hem kendi içindeki tutarlılığı hem de önceki dönem analizleri ile karşılaştırılması bakımından Syntax 2D programı içinde de yöntemler belirlenmiştir. Program, planları gridlere bölerek analiz yapmaktadır. Planların her biri gerçek boyut ölçüleri ile autocad (.dwg) formatında çizilmiş ve program içine .dxf uzantılı olarak aktarılmıştır. Önceki dönem araştırmalarıyla tutarlı değerler elde etmek amacıyla metrekaşe başına ortalama 23 aktif hücre düşecek şekilde grid boyutları belirlenmiştir (Tablo 1). Grid/m² oranının 23'e en yakın değeri elde edecek şekilde her plana özel bir grid boyutu hesaplanmıştır. Bu sayede farklı büyüklükteki planları karşılaştırmak için tutarlı değerler elde edilmiştir (Bkz. Çizelge 1). Örneğin 90 m² bir planda aktif grid sayısı 2000 iken, 120 m² bir planda 2800, 170 m² bir planda ise 3800 civarında olmaktadır. Bu sebeple değerlerin sayısal olarak karşılaştırılması açısından, m² başına düşen aktif grid sayısının bütün planlar için sabit bir değer olarak kabul edilerek hesaplama yapılması gerekmektedir.

İstanbul'da konut morfolojisinin değişimindeki eğilimleri anlamak için ortalama değerlerin yıllara göre değişimi öncelikle niceliksel olarak analiz edilecek, daha sonra analiz sonuçları anlamsal olarak sosyal-kültürel ve ekonomik-politik bağlamlarla ilişkilendirilerek irdelenecektir. Syntax 2D çıktıları bu bağlamda araştırmanın niceliksel olarak yürütülebilmesi için değerli bir çerçeve sağlayacaktır.

Tablo 1. Analizi Yapılan Planlarda m²'ye Bağlı Grid Boyutu Belirlenmesi

Örnek No	Yıl	İsim-Semt	m ²	Grid Boyutu	Aktif Grid	Grid/m ²
P1	1988	Elek.Müh. Odası Kooperatif/ Şişli	80	21,1	1830	22,87
P2	1996	Şenşoy Apartmanı/ Beşiktaş	157	20,9	3624	23,08
P3	2007	Su Venue/ Göktürk	107	20,9	2436	22,76
P4	2007	Ada Apartmanı/ Kadıköy	123	20,5	2881	23,42
P5	2008	Extensa/ Bomonti, Şişli	126	20,9	2879	22,84
P6	2009	Apartman 18/ Kadıköy	144	21,2	3330	23,12
P7	2009	Avlu 138/ Levent	80	20,5	1824	22,8
P8	2011	Mika 28/ Şişli	87	21	2007	23,06
P9	2012	Arkada Apartmanı/ Kadıköy	95	20,8	2186	23,01
P10	2013	APT-130/ Göktürk	114	20,9	2644	23,19
P11	2013	Göktürk 118/ Göktürk	170	20,9	3883	22,84
P12	2014	CM-GKT/ Göktürk	121	21	2807	23,19
P13	2014	Soyak Soho/ Şişli	87	21	1981	22,77
P14	2015	Kale Apartmanı/ Kadıköy	123	20,9	2807	22,82
P15	2015	Sedef Apartmanı/ Kadıköy	90	20,5	2085	23,16
P16	2015	Nur Apartmanı/ Kadıköy	90	20,5	2072	23,02
P17	2016	Alageyik Apartmanı/ Kadıköy	123	23,5	2860	23,25
P18	2016	Mutluş Apartmanı/ Kadıköy	115	21	2626	22,83
P19	2019	Le Chic/ Sarıyer	117	21	2671	22,82
P20	2019	İstiridy Apartmanı/ Etiler, Beşiktaş	120	20,8	2803	23,35

A. Analiz Kriterleri, Kabuller ve Tez Yöntemi

Araştırma kapsamında; Mehmet Emin Şalgamcıoğlu'nun 'İstanbul'da Çoklu Konut Gelişiminin Semantik ve Sentaktik Olarak İrdenlemesi: 1930-1980'

başlıklı doktora tezindeki analizler baz alınarak, aynı metodoloji 1980-2020 yılındaki benzer kriterdeki apartman tipi konut planları üzerinde uygulanmıştır.

Seçilen konut planlarının önceki dönemlerle karşılaştırılması amacıyla benzer kriterleri sağlayan 20 adet apartman Syntax 2D programıyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda; İstanbul'da 1980-2020 yılları arasında inşa edilen 2+1 ve 3+1 apartman tipi konutlar belli bir seçilmişlik düzeyinde olması açısından yayınlanmış projeler (büyük çoğunlukta öncelik dönem analizlerinde olduğu gibi Arkitekt dergilerine benzer seçilmişlik düzeyinde olması amacıyla Arkiv platformunda yayınlanan projeler üzerinden seçilmiştir) lokasyon olarak Kadıköy, Şişli, Beşiktaş, Sarıyer gibi İstanbul'un eski yerleşim alanlarında, sosyo-ekonomik olarak orta-orta üst düzeyde semtlerde bulunan apartmanlar belirlenmiştir. Bu sayede araştırmanın önceki dönem analizlerle karşılaştırılabilmesi için lokasyon ve sosyo-ekonomik kriterler açısından da tutarlılığı sağlanmıştır. Araştırma kapsamında çoğunluğu 2000 yılı sonrası olmak üzere 1988-2020 yılları arasında inşa edilmiş 20 adet apartman planından üçüncü evre planları olarak bahsedilecektir.

Araştırma kapsamında incelenen üçüncü evre analizlerde, önceki evrelere göre evlerin genel m²'lerinde ve oda sayılarında bir düşüş eğilimi görülmektedir. Bunun sebepleri olarak ortama hane halkı sayısının azalması ve yönetmelik/mevzuatlardaki değişiklikler sayılabilir. Planlarda ortalama kompaktlık değeri belirgin şekilde artarken; merkezilik, entegrasyon ve derinlik değerlerinde belirgin bir düşüş görülmektedir. Analiz değerlerinin detaylarına ve buna bağlı olarak konut değişimindeki eğilimlere daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

Seçilen apartman tipi evlerin plan şemaları, Syntax 2D programıyla analiz edilmeden önce hangi kat planlarının inceleneceğine karar verilmiştir. Zemin kat planları, çatı katı planları ve dubleks konut planları göz ardı edilerek, bunun yerine normal kat planları üzerinde odaklanılmıştır.

Plan düzleminde analiz edilecek konutlarda temelde üç bölge belirlenmiştir: Yaşam Bölgesi, Yatak Odaları Bölgesi ve Servis Bölgesi. Yaşam Bölgesi genel olarak salondan oluşurken, örneklerin 11 tanesinde mutfağın yaşam bölgesine dahil olduğu tespit edildi. Bu durumun 2000 yılı sonrasındaki planlarda ortaya çıkması hakkında yorumlara daha sonraki bölümlerde değinilecektir. Yatak odaları bölgesinde yatak odaları, ebeveyn banyoları, banyolar ve bunlar arasında kalan geçiş mekanları; servis bölgesinde ise hol, tuvaletler, banyolar ve mutfak alanları dahil edildi. Önceki evre analizlerinden farklı olarak; mutfak alanının planların bir kısmında servis, bir kısmında yaşam alanında konumlandığı ve banyoların bir kısmının yatak odası, bir kısmının ise servis bölgesinde yer aldığı gözlemlenmiştir. S2D programından elde edilen analizler sonucunda hem odaların hem de planların belirtilen bölgeler bazında sayısal değerleri hesaplanmıştır. Böylece özellikle salon, mutfak ve banyo değerleri teker teker ele alınmış, hem de yaşam bölgesi ve servis bölgesinin önceki dönem analizlerden farklılaşmasının planların bütünü içinde irdelenmesine imkân sağlanmıştır.

Analizler sonucunda; eş görüş alanı yüzölçümü (isovist area), eş görüş alanı çevresi (isovist perimeter), merkezilik (circularity), kompaktlık (compactness), bağlantısallık (connectivity), derinlik (depth), bütünleşme/ entegrasyon (integration) verileri kullanılacaktır. Bu veriler her plan

için ayrı ayrı hesaplanmış ve ortalama plan verileri bulunmuş, daha sonra her planın ayrı her odası ve üç farklı plan bölgesi için derinlik ve bütünleşme değerleri bulunmuştur.

Daha sonra her planın kendi toplam grid değerleri, aktif grid sayısına bölünerek her kavram için ortalama değerler hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar sonucunda; ortalama eş görüş alanı yüzölçümü (mean isovist area), ortalama eş görüş alanı çevresi (mean isovist perimeter), ortalama merkezilik (mean circularity), ortalama kompaktlık (mean compactness), ortalama bağlantısallık (mean connectivity), ortalama derinlik (mean depth), ortalama bütünleşme/ entegrasyon (mean integration) değerleri bulunmuştur.

V. ANALİZ SONUÇLARI

Araştırma kapsamında mekân dizim teorisi ile ilgili ele alınan kavramlara dair sayısal veriler Tablo 2'de detaylı olarak verilmiştir.

Araştırılacak kavramlara dayalı değerlerin hesaplanması için, aritmetik ortalama bulma işlemi her bir mekân için ilgili tek mekânın dizimsel grid değerleri dikkate alınarak gerçekleştirilir. Bu işlem, salon, banyo ve mutfak gibi tek mekanlar için uygulanırken, yaşam bölgesi, yatak odaları bölgesi ve servis bölgesi gibi daha geniş alanlar için sadece o bölgedeki mekanların dizimsel grid değerleri göz önüne alınır. Tüm planın değerlendirilmesinde ise plandaki tüm grid değerleri ortalama hesaplamasına dahil edilir. Plandaki bölge yapısını gösteren örnek görsel aşağıda verilmiştir. (Fig. 1). Aynı zamanda plandaki grid bölünmesi ve ele alınan kavramların plan üzerindeki grafik ifadesi P5 örneği üzerinden aşağıdaki görsellerde verilmiştir (Fig. 2-6).

Tablo 2. 1980-2020 yılı arasındaki konut planlarına dair S2D değerlerinin önceki dönemlerle karşılaştırılması

	Konut İçi Net Analiz m ²	Ortalama Kompaktlık	Ortalama Merkezilik	Ortalama Bağlısallık	Ortalama Derinlik	Ortalama Entegrasyon
Dönem 1 (1930-1954)	140,26	70,59	58,57	646,38	2,31	1.026,83
Dönem 2 (1954-1980)	149,00	79,36	48,46	702,00	2,38	1.219,23
Dönem 3 (1980-2020)	113,45	85,01	42,46	652,86	2,18	935,05

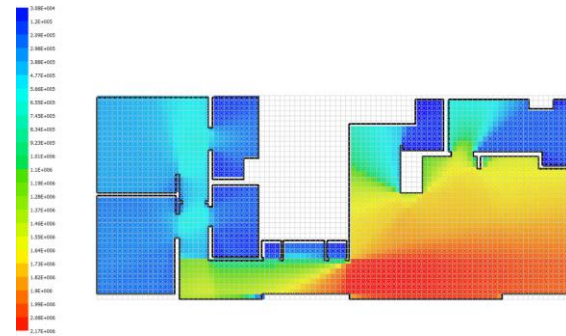

Fig. 1. Analizlerde ele alınan bölge bölünmesinin 2008 Extensa, Şişli Apartmanı üzerinde gösterilmesi

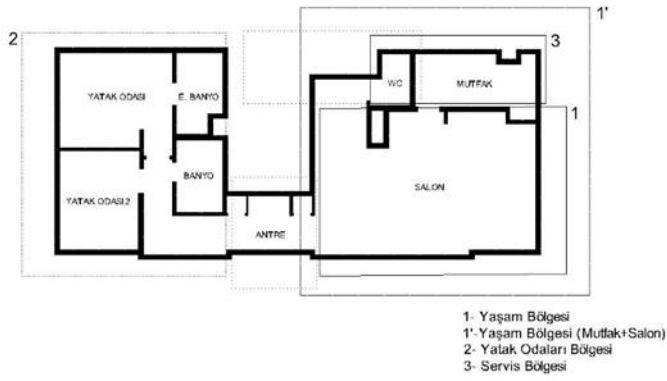

Fig. 2. Extensa-Şişli örneği üzerinde m2 başına 23 grid değerli yapının ve bütünlüşme değer dağılımının gösterilmesi

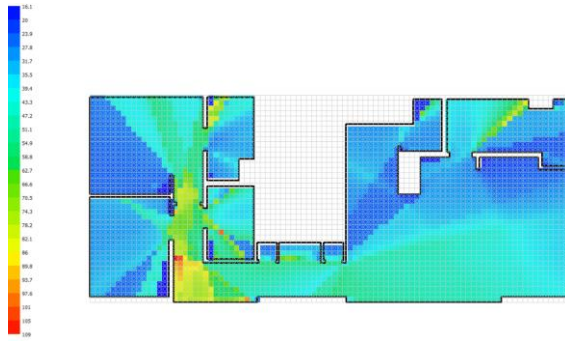

Fig. 3. Extensa-Şişli örneği üzerinde ortalama merkezilik değer dağılımının gösterilmesi

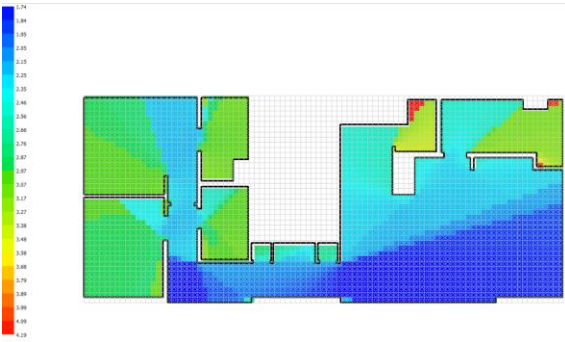

Fig. 4. Extensa-Şişli örneği üzerinde ortalama derinlik değer dağılımının gösterilmesi

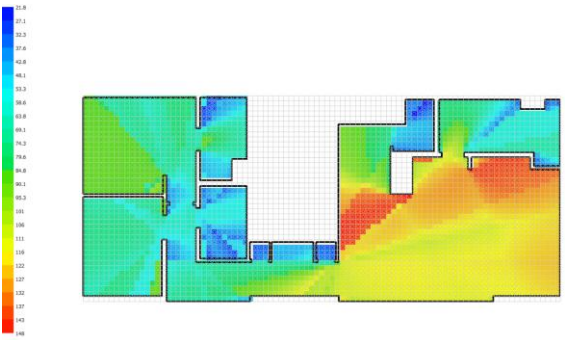

Fig. 5. Extensa-Şişli örneği üzerinde ortalama kompaktlık değer dağılımının gösterilmesi

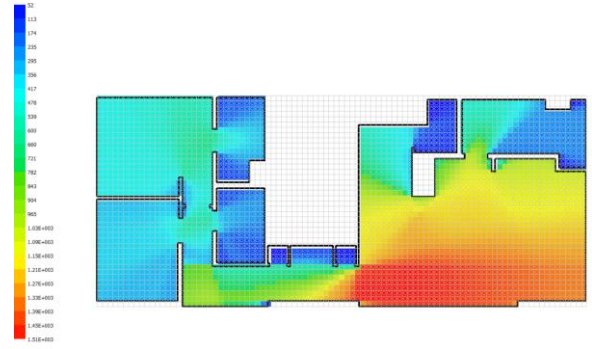

Fig. 6. Extensa-Şişli örneği üzerinde ortalama bağlantısallık değer dağılımının gösterilmesi

Analizler ile ilgili olarak vurgulanması gereken önemli noktalardan biri konut için net alanın değişimidir. 1930-1980 yılları arasında yapılan birinci ve ikinci evre analizlerle araştırma kapsamında incelenen 1980-2020 arası apartman planları incelendiğinde; ortalama m2 değerinin ikinci ve üçüncü evre arasında 149'dan 113,45'e düştüğü görülmüştür. Aynı zamanda önceki dönem (1930-1980) konutlar ortalama 5-6 odaya sahipken, 1980 sonrası konutlarda oda sayılarında da azalma olmuştur (ortalama 3-4 oda olacak şekilde). Konut içi net alanın ve oda sayılarının azalması hane halkı sayısının 4,27'ten 3,27'ye düşmesi ile ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda imar kurallarındaki değişiklikler, 1980 sonrası yürürlüğe giren yönetmelikler ve değişikliklerin yapıların net m2'lerin azalmaya sebep olması sonucu konut içi net m2'lerdeki azalma eğiliminin bir gerekçesi olarak değerlendirilebilir.

İki evre arası değer ortalamalarının karşılaştırıldığı tablodaki değerler ve eğilimler araştırmanın eksenini oluşturmaktadır (Tablo 2). Birinci evrenden üçüncü evreye geçişte ortalama merkezilik değerinin 58,57'den 47,46'ya kadar düşmesi, aynı zamanda kompaktlık değerinin 70,59'dan 85,01'e yükselmesi merkeziliğin kompaktlık ile olan ilişkisini göstermektedir.

Merkezilik değeri, mekânsal ilişkilerin geometrik yapısını anlamak için önemli bir kavramdır. Bu değer, mekanların kompaktlığını ifade eder ve potansiyel zaman geçirme sürelerini veya hızlı geçiş imkanlarını göstererek yorum yapmamıza yardımcı olur [12]. Konut planlarındaki merkezilik değerinin azalması ve kompaktlığın artması, m2'lerin azalması ile ilişkilendirilebilir.

Bu kavramlara ek olarak bağlantısallık, derinlik ve bütünlüşme kavramları da mekân dizimi teorisinde ele alınan önemli değerlerdir.

Bütünlüşme değeri, bir planın incelenen etki alanı içinde hangi mekanların ilişki ağındaki daha dışta kaldığını, yani daha derin mekanlar olduğunu veya tersine, mekanlar arası geçişlerde, ilişkilerde ve analiz edilen planın bütününde hangi mekanların bu ilişki ağına daha fazla katıldığını, daha sığ mekanlar olduğunu belirlememize olanak sağlar [12]. Bütünlüşme değeri ile ilişkili olan ortalama derinlik değeri ise iki nokta arasında, bir noktadan diğerine (en kısa yola) ulaşmak için yapılması gereken minimum bağlantı sayısını ifade eder [1]. Bir planda odalar arasında dolaşımda bir noktadan diğerine ulaşırken ne kadar çok sayıda odadan geçiliyorsa, derinlik değerinin o kadar yüksek olması beklenir. Bağlantısallık değeri ise bütünlüşme ile orantılı bir değer olmakla birlikte, analizdeki bir gridin diğer gridlerle ilişkisine yönelik bir değer ifade etmektedir [12].

Tablo 3. 1980-2020 yılı arasındaki planlarda isovist Alanı derinlik ve bütünleşme değerlerinin ilişkisi

Örnek No	Yıl	İsim-Semt	Konut İçi Net Analiz m2	Ortalama İsovist Alanı cm2	Ortalama Derinlik+E6)	Ortalama Entegrasyon
P16	2015	Nur Apartmanı/ Kadıköy	90	3,79729E+11	1.723.505,23	1,86976E+12
P7	2009	Avlu 138/ Levent	80	3,54513E+11	1.602.803,11	1,65536E+12
P11	2013	Göktürk 118/ Göktürk	170	3,54506E+11	2.265.081,16	1,42542E+12
P6	2009	Apartman 18/ Kadıköy	144	3,83868E+11	2.417.141,20	1,19915E+12
P2	1996	Sensoy Apartmanı/ Beşiktaş	157	3,01607E+11	2.303.291,48	1,1406E+12
P17	2016	Alageyik Apartmanı/ Kadıköy	123	4,00423E+11	2.290.154,27	1,09039E+12
P5	2008	Extensa/ Bomonti, Şişli	126	3,30061E+11	2.425.307,65	1,02871E+12
P20	2019	İstiridy Apartmanı/ Etiler, Beşiktaş	120	3,12072E+11	2.254.720,10	9,68804E+11
P3	2007	Su Venue	107	2,90815E+11	2.093.541,45	9,56439E+11
P10	2013	APT-130/ Göktürk	114	2,78497E+11	2.123.125,18	8,39649E+11
P19	2019	Le Chic/ Tarabya, Sarıyer	117	2,75436E+11	2.201.547,77	8,38796E+11
P14	2015	Kale Apartmanı/ Kadıköy	123	2,55671E+11	2.188.256,83	8,03321E+11
P8	2011	Mika 28/ Şişli	87	2,48597E+11	2.033.703,56	7,76163E+11
P18	2016	Mutluk Apartmanı/ Kadıköy	115	2,49814E+11	2.210.160,36	7,34778E+11
P13	2014	Soyak Soho/ Zincirlikuyu	87	2,51774E+11	1.944.514,30	7,06642E+11
P12	2014	CM-GKT/ Göktürk	121	2,83056E+11	2.556.652,60	7,01387E+11
P9	2012	Arkaida Apartmanı/ Kadıköy	95	2,24743E+11	2.128.166,55	6,47199E+11
P4	2007	Ada Apartmanı/ Bostani, Kadıköy	123	2,2835E+11	2.560.633,61	5,73741E+11
P15	2015	Sedef Apartmanı/Kadıköy	90	1,84925E+11	2.280.728,36	3,86789E+11
P1	1988	Elek.Müh. Odası Kooperatif/ Tarabya,	80	1,7728E+11	2.164.702,87	3,5785E+11

Ortalama derinlik ve bütünleşme değerinin diğer değerlerle olan ilişkisine bakıldığında ortalama isovist çevresi değeriyle doğrudan bir bağlantısallık bulunduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4. 1980-2020 yılı arasındaki mutfak mekanlarına dair S2D değerlerinin önceki dönemlerle karşılaştırılması

	Mutfak Ortalama Derinlik	Mutfak Ortalama Bütünleşme
Dönem 1 (1930-1954)	2,68	305,38
Dönem 2 (1954-1980)	2,56	504,15
Dönem 3 (1990-2020)	2,34	649,36

Mutfaktaki bütünleşme değerinin 504,15'ten 640,36'ya çıkmış olması entegrasyon/bütünleşme değeri ile ilgili önemli bir bulgu olarak değerlendirilmiştir (Tablo 3). Mutfak alanı üçüncü dönem planlarında yaşam alanına entegre olarak, daha sığ bir mekân haline gelmiştir. Mutfağın önceki dönem planlarından farklı olarak servis mekânından ayrılarak, yaşam alanının bir parçası haline gelmesinde aile yapısındaki değişimin eğilimlerinin bir sonucu olabileceği düşünülmektedir. Aile yapısının ve kadının toplumdaki yerinin değişmesi sonucu, mutfağın sadece kadına ait bir mekan olmaması, konuttaki tüm bireylerin mutfakta zaman geçirmesi ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 5. 1980-2020 yılı arasındaki yaşam alanı/salon mekanlarına dair S2D değerlerinin önceki dönemlerle karşılaştırılması

	Salon Ortalama Derinlik	Salon Ortalama Bütünleşme	Yaşam Alanı (Salon+Mutfak) Ortalama Derinlik	Yaşam Alanı (Salon+Mutfak) Ortalama Derinlik
Dönem 1 (1930-1954)	2,13	1.530,71	2,13	1.530,71
Dönem 2 (1954-1980)	2,12	2.009,69	2,12	2.009,69
Dönem 3 (1990-2020)	1,97	1.501,44	2,01	1.491,83

Araştırma kapsamında analizi yapılan planların 11 tanesinde yaşam alanı mutfak ve salonu kapsayacak şekilde, 9 tanesinde yaşam alanı olarak ele alınan bölgede sadece salon bulunmaktadır. Bu sebeple mutfağın derinlik ve bütünleşme/entegrasyon değeri ile yaşam alanı (salon) değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Üçüncü dönem analizlerde genel olarak yaşam alanının ortalama derinlik değerinde ciddi bir azalma saptanmıştır. Böylece daha sığ hale gelen yaşam alanlarının daha bütünleşik/entegre mekanlar olması beklenmektedir fakat yaşam alanlarının bütünleşme/entegrasyon değerlerinde de düşüş

gözlemlenmiştir. Bunun ilk sebebi yaşam alanını kapsayan m²'deki ciddi azalmadır. Birinci ve ikinci evre planlarda yaşam alanlarına antre, salon, yemek odası gibi farklı birimler dahil edilirken; üçüncü evre analizlerinde salonun tek başına, kimi zaman da mutfakla birlikte dahil edilmesi yaşam alanında hem hücre sayısında hem de ciddi bir m² azalması olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşam alanı birimleri; konut içi eylemlerle ilişkili olarak düşünüldüğünde aile yapısı, misafir ağırlama, hane bireylerinin birlikte zaman geçirme alışkanlıkları ile bağlantılı olarak değişim gösterdiği yönünde değerlendirilmiştir.

Tablo 6. 1980-2020 yılı arasındaki yatak odası mekanlarına dair S2D değerlerinin önceki dönemlerle karşılaştırılması

	Yatak Odaları Ortalama Derinlik	Yatak Odaları Ortalama Entegrasyon
Dönem 1 (1930-1954)	2,43	633,83
Dönem 2 (1954-1980)	2,55	604,85
Dönem 3 (1990-2020)	2,38	495,91

Planlardaki yatak odaları bölgelerinin ortalama derinlik ve bütünleşme değerlerindeki azalma, planların genel ortalama değerleriyle paralel olacak şekilde azalmıştır. Yatak odaları bölgesinin planın genelinde oransal olarak daha büyük bir alana sahip olması sebebiyle, yatak odalarındaki bütünleşme değerinin dramatik azalmasının da genel analizlerdeki bütünleşme değerindeki azalmanın sebebi olarak ele alınabilir.

Tablo 7. 1980-2020 yılı arasındaki servis alanlarına dair S2D değerlerinin önceki dönemlerle karşılaştırılması

	Servis Alanları Ortalama Derinlik	Servis Alanları Ortalama Entegrasyon
Dönem 1 (1930-1954)	2,60	386,40
Dönem 2 (1954-1980)	2,66	431,23
Dönem 3 (1990-2020)	2,22	630,21

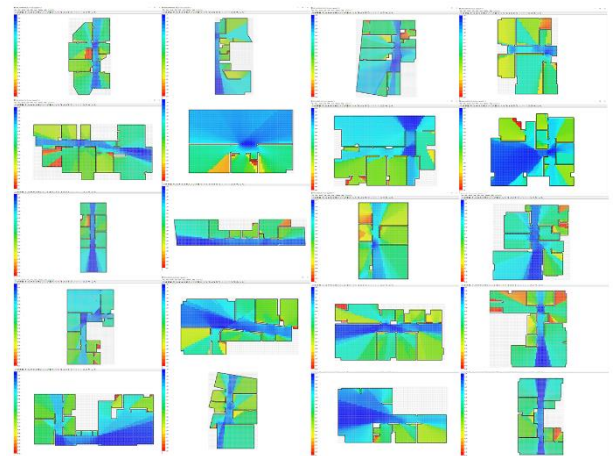

Fig. 7. Üçüncü dönem analizlerinde incelenen 20 adet planın ortalama bütünleşme değeri grafikleri

Servis alanlarındaki planların bir kısmında banyo, mutfak ve ilişkili koridorları kapsarken, bir kısmında ise sadece banyo ve ilişkili koridordan oluşmaktadır. Servis mekanlarındaki derinliğin azalması ve bütünleşme değerinin artması, bu mekanların planın geneliyle daha entegre mekanlar haline

gelmesi şeklinde yorumlanabilir. Servis mekanları (tekil olarak mutfak mekanlarının analizinde de ortaya konduğu gibi) yaşam alanlarıyla yakınlaşarak daha bütünleşmiş bir hale gelmiştir.

Üçüncü dönem analizleri kendi aralarında incelendiğinde ortalama isovist alanının, bütünleşme değeriyle birlikte tüm planlar için salon bölgesinde en yüksek değerlere ulaştığı ortaya konmuştur (Fig. 5). Salonun evin tamamında en bütünleşik mekân olması önceki evre analizlerinde de görülmüştür.

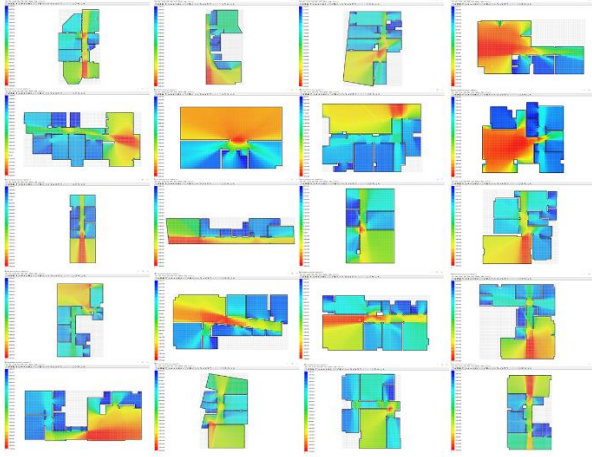

Fig. 8. Üçüncü dönem analizlerinde incelenen 20 adet planının ortalama merkezilik değeri grafikleri

Merkezilik değerinin tüm planlar için giriş ve koridorlarda en yüksek değerlere sahip olması merkezilik değerinin mekândan hızlı geçiş imkânı ile ilişkisinin ispatını ortaya koymaktadır.

Analiz kapsamında ele alınan diğer kavram olan ortalama derinlik değerlerine bakıldığında bütünleşme değeriyle arasında bulunan ters ilişki, kavramın tanımında da belirtildiği gibi gözlemlenmiştir. Ortalama derinlik değerinin grafik ifadesinde kırmızı olan alanlar en derin, koyu mavi mekanlar ise en sığ mekanlar olarak ifade edilmektedir.

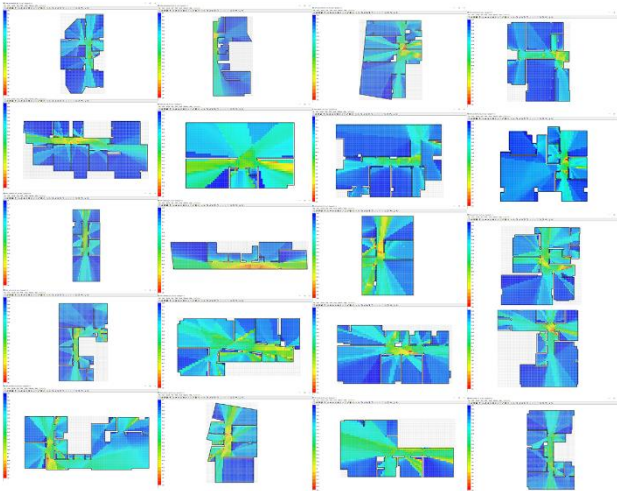

Fig. 9. Üçüncü dönem analizlerinde incelenen 20 adet planının ortalama derinlik değeri grafikleri

Derinlik değeri yüksek olan mekanların bütünleşme değeri düşük gözlemlenmiş, bu da ilgili mekanların ilişki ağına daha az katıldığı yönündeki tanımı destekler niteliktedir. Planların genelinde kırmızı alanlar belli bölümlerdeki köşelerde bulunurken, sarı ve açık yeşil alanlar alansal olarak en derin değerlerin baskın olduğu mekanları belirtmektedir. Bu mekanlar da planların çoğunda yatak odalarına denk gelmektedir. Bu bağlamda yatak odaları, bu mekanların mahremiyetle olan ilişkisini ispatlar nitelikte ortalama derinlik değerine sahiptir.

VI. TARTIŞMA

Analizlerdeki bulgularla, sosyal yapıdaki, politika ve ekonomideki değişimlerin konut mekanına olan etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Konut, modernite öncesinde gündüz kadını ilişkili bir mekân, kadının iş hayatına ve sosyal hayata aktif katılımı ile hane üyelerinin eşit zaman geçirdiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim; analizlerde de görüldüğü şekilde mutfak mekanlarının servis bölgesinden çıkarak, ev halkının ortak zaman geçirdiği ve bütünleşme değeri yüksek mekanlara dönüşmesindeki eğilimle ilişkilendirilmiştir. Konut içinde yaşayanların çoğunun vaktini, konutun dışında çalışarak geçirmesi ile toplumsal yaşam eskiye nazaran farklılaşmıştır [29]. Geçmişte kalabalık ailelerin geniş mekânlara duyduğu ihtiyaç farklılaşmış, geçmişe göre ortalama olarak daha az sayıda aile bireyinin kullandığı bir mekân haline gelmiştir. Bu sebeple oda sayılarında ve büyüklüklerinde ciddi bir düşüş söz konusudur. Bu düşüşün diğer önemli sebebi İstanbul'un ülke içinde nüfus yoğunluğunun yıllar içinde sürekli olarak artmış olmasıdır. Ülkedeki siyasi ve ekonomik durumlar sebebiyle yatırımların büyük oranında İstanbul'da yoğunlaşmış olması, imar planlarında ve buna bağlı olarak konut planlarında değişime sebep olmaktadır. Konut büyüklüklerinin azalması ve konut kullanımının sosyal yapıdan dolayı farklılaşması, birbirini karşılıklı olarak etkileyen durumlar olarak ele alınabilir. Aynı şekilde konutun anlamındaki değişim de tüm bu değişim süreciyle paralel olarak farklılaşmaktadır.

VII. SONUÇ

Araştırma kapsamında ele alınan 1980-2020 yılları arasında İstanbul'da inşa edilen ve seçilmişlik düzeyi bakımından projesi yayınlanmış olan 20 adet apartman tipi konutun planları analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçları 1930-1980 yılları arasındaki apartman tipi planların analizleri önceki dönem analizler ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel politik ve sosyal yapıdaki değişimlerin konut içi yaşamı etkilediği durumlar ortaya konmuştur. Apartman tipi konuta dair farklılaşan ya da sürekliliğini koruyan durumlar irdelenmiştir. Bu değişimlerin konuttaki fiziksel değişimlere etkisi ve mekân dizimsel/anlamsal değişimlerin ilişkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Analizlerde ele alınan birinci ve ikinci evre konut planlarının üçüncü evre konut planlarıyla mekân dizimsel bağlamda karşılaştırıldığında ortalama isovist alanı ve ortalama merkezilik değerinde ciddi bir azalma olurken, ortalama kompaktlık değerinin arttığı ortaya konmuştur. Ortalama merkezilik değerinin her dönem geçişinde azalmasının bir nedeni, imar kurallarındaki değişiklikler sebebiyle plan boyutundaki farklılıklar olarak değerlendirilebilir. Bununla

birlikte bağlantısallık, ortalama derinlik ve ortalama bütünleşme değerlerinde azalma görülmüştür. Bu azalmanın nedeni üçüncü dönem planlarında oransal olarak en büyük m2 sahip salonların büyüklüklerinin önceki döneme göre azalmış olması olarak yorumlanmıştır. Salonların yaşam alanı olarak planı domine etmesi fakat değerinin net alan düşüşünden kaynaklı azalması, bütünleşme değerinin planının bütününde azalmasına sebep olmaktadır. Plan genelinde bütünleşme değeri azalırken, mutfak alanı özelinde birinci ve ikinci evrelere göre artmış olması, mutfak alanlarının yaşam alanları ile daha bütünleşik bir yapıya dönüştüğü şeklinde yorumlanmıştır. Servis bölgeleri de mutfak alanı özelinde olduğu gibi önceki dönemlere göre yaşam alanıyla daha bütünleşik bir yapıya dönüştüğü için servis bölgelerinin derinliği azalırken, bütünleşme değerleri artmıştır. Banyo özelinde servis alanlarına bakıldığında önceki dönem derinlik ve bütünleşme değerleri ile aralarında ciddi bir fark görülmemiştir. Yatak odaları özelinde analizler değerlendirildiğinde plan genelinde olduğu gibi derinliğin ve bütünleşmenin azaldığı görülmüştür fakat yatak odaları önceki dönemlerde olduğu gibi planın en derin bölgelere konumlanma durumunu korumuştur.

Mekanlar hiyerarşik olarak değerlendirildiğinde, en yüksek bütünleşme değeri yaşam alanlarında yani salon ve mutfaklarda görülmüştür. Bu durum ikinci dönem analiz sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Morfolojik parametreler çerçevesinde sunulan mekan dizim teorisi, ortaya koyduğu iki boyutlu analizlerle planlardaki değişimin sayısal ve grafik temsilleriyle incelenen dönemler arasındaki değişim ve gelişimi somut verilerle ortaya koymaktadır.

REFERENCES

- [1] Hillier, B. ve Hanson, J. (1984). The social logic of space. Cambridge: Cambridge University Press.
- [2] Ozaki, R. (2005). Comparing the properties of different space syntax techniques for analysing inter-house design as a representation of values and lifestyles: the meaning of use of domestic space. In R. Garcia Mira, D. Uzzell, J. E. Real, & J. Romey (Eds.), *Housing space and quality of life*. Ashgate Publishing.
- [3] Coolen, H. & Ozaki, R. (2004). Culture, Lifestyle and the Meaning of a Dwelling. in: *Adequate and Affordable Housing for All. Research, Policy, Practice*, June 24–27, Toronto, Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto
- [4] Talu, N (2018). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev. Arzu Mimarlığı-Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek içerisinden. Derleyenler: Nur Altıntıldız Artun, Roysi Ojalvo. İstanbul: İletişim.
- [5] Psarra, S. (2009). Architecture and Narrative: The formation of space and cultural meaning. Routledge.
- [6] Lefebvre, H. (2001). The Production of Space, Blackwell Publishers, Oxford.
- [7] Coccacia, E. (2023). Metamorfozlar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- [8] Ross C. Brownson, PhD, Christine M. Hoehner, PhD, MSPH, Kristen Day, PhD, Ann Forsyth, PhD, James F. Sallis, PhD. Measuring the Built Environment for Physical Activity State of the Science, American Journal of Preventive Medicine, 36(2009), p.p.99-123.
- [9] Lawrence, R. (2012). People–Environment Studies. In D. F. Clapham, W. A. V. Clark, & K. Gibb (Eds.), *The SAGE Handbook of Housing Studies*. London: SAGE Publications Ltd.
- [10] Kıray, M. (1979). Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar. Çevre, 4, 78.
- [11] Eyice, S. (2002). İstanbul'un imar planı raporları. İstanbul Dergisi, 43, 20-24.
- [12] Şalgamcıoğlu, M. E. (2013). İstanbul'da Çoklu Konut Gelişiminin Semantik ve Sentaktik Olarak İrdelenmesi: 1930-1980 Dönemi.
- [13] Doğusan, G. N., "Türk Orta Sınıfların Kurgusunda Konut Kooperatiflerinin Rolü", Osmanlı Başkentinden Küreselleşen

- [14] İstanbul'a: Mimarlık ve Kent 1910- 2010, editör: İpek Ya da Akpınar, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 96-101, İstanbul, 2010.
- [15] Yenal, S. (2012). Konut Yerleşmelerinde Değişimin İrdelenmesi: İstanbul.
- [16] Tekeli, İ. (1979). Mekan organizasyonlarına makro yaklaşım: Türkiye üzerinde bir deneme. Ankara: ODTÜ.
- [17] Tekeli, İ. (2009). Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [18] Bozdoğan, S., & Akcan, E. (2012). *Modern Architectures in History: Turkey*. London: Reaktion Books.
- [19] Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında "Öteki" Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies*. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2024, erişim adresi ejts.revues.org/index85.html
- [20] M., 1979. Türkiye'de Apartman Olgusunun Gelişimi: İstanbul Örneği. Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, Sayı 4, Temmuz-Ağustos. İstanbul
- [21] Işık, O., Pınarcıoğlu, M.M., Nöbetleşe Yoksulluk- Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2001.
- [22] Özüekren, Ş. A., 1996. "Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme", Kooperatifler ve Konut Üretimi, Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul.
- [23] Koç, İ. (2018). Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu (2006-2016). Y. Esen ve C. Nuhurat (Ed.). Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi içinde (s. 33-85). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- [24] Topal, M. (2020). Modernleşme Bağlamında Türkiye'de Ailenin Dönüşümü.
- [25] Yıldırım, E. (2013). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi, Aile Sosyolojisi.
- [26] Hillier, B., Hanson, J., Peponis, J., Hudson, J., Burdett, R. (1983). Space syntax: a different urban perspective. *The architects journal*. 178 (48), 47-63.
- [27] Franz G., Wiener, J. M. (2008). From space syntax to space semantics: a behaviorally and perceptually oriented methodology for the efficient description of the geometry and topology of environments. *Environment and planning b: planning and design*, 35, 574-592.
- [28] Benedikt, M. (1979). To take the hold of space: isovists and isovist fields. *Environment and planning b: planning and design*, 6, 47-65.
- [29] Kıray, M. (1979). Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar. Çevre, 4, 78.